

UNIVERSITAS - HISTORIA

TANULMÁNYOK A 70 ÉVES SZŐGI LÁSZLÓ TISZTELETÉRE

Szerkesztette:

Draskóczy István, Varga Júlia, Zsidi Vilmos

A szerkesztésben részt vett:

Hős János és Kmety Adrien

Technikai szerkesztő:

Toma Katalin

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2018

Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 16.

A kiadvány megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Felsőoktatási
Levéltári Szövetség támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

Készült az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, valamint az MTA-ELTE
Egyetemtörténeti Kutatócsoport közreműködésével

A borítón: Hartmann Schedel: Liber Chronicarum, Padova (részlet)
(ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár)

Tördelő szerkesztő: Varga Júlia
Az ünnepelt fényképét készítette Zsidi Vilmos, Újvidéken
A borítót tervezte: Acsai János

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete
www.archivportal.hu/hu/magyar-leveltarosok-egyesulete
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István

ISBN 978-615-5622-01-4

A nyomdai munkálatokat az EPC Nyomda, Budaörs végezte
Felelős vezető: Mészáros László

© Szerzők, 2018
© Szerkesztők 2018

Minden jog fenntartva
Printed in Hungary

TARTALOM

TABULA GRATULATORIA	9
Köszöntő (Kenyeres István)	13
Derű, optimizmus, bölcsesség...(Kálóczi Katalin köszönti Szögi Lászlót nyugdíjba vonulása alkalmából, 2013. július 16-án)	18
Levéltárak és egyetemtörténetek – interjú Szögi Lászlóval (Készítette: Vér Eszter Virág)	20
OKTATÁSTÖRTÉNET	
1. Középkor és kora újkor	
● Bilkei Irén: A wittenbergi protestáns egyetem 16. századi zalai hallgatóinak társadalmi háttere. <i>The Social Background of the 16th-Century Students from Zala County of the Protestant Wittenberg University</i>	31
● Bozzay Réka: Utrechti pénzforrások: Anna Everwijn hagyatéka az egyetemen. <i>Financial resources at the University of Utrecht: The foundation of Miss Anna Everwijn</i>	39
● Haraszti Szabó Péter: Primus inter pares? A prágai egyetem helye a magyar diákok régió belüli peregrinációjában. <i>Primus inter pares? The Place of the Prague University in the Intraregional Peregrination of Hungarian Students</i>	53
● Heilauf Zsuzsanna: A kassai jezsuita egyetem és hallgatósága. <i>The Jesuit University of Kassa (Košice) and its Students</i>	67
● Kelényi Borbála: Magyarországi diákok mindennapjai a középkori Krakói Egyetemen. <i>Everyday Life of Students from the Hungarian Kingdom at the Medieval University of Kraków</i>	81
● Robert Offner: Milyen egyetemeket látogattak az erdélyi és magyarországi orvostanhallgatók, illetve azok közép-európai kollégái a 16. században? <i>Which Universities did the Transylvanian and Hungarian Medical Students, and their Central European Colleagues, Attend in the 16th Century?</i>	105
● Simon Katalin: Az alsófokú oktatás színhelyei Budán a 18. század végétől a 19. század közepéig. <i>Places of primary education in Buda from the end of the 18th century until the middle of the 19th century</i>	121
● Tar Attila Szilárd: A Göttingeni Egyetem hatása Magyarországon. <i>The influence of the University of Göttingen in Hungary</i>	133
	5

- Tóth Krisztina: Esztergom megyei diákok egyetemjárása a késő középkorban. *The University Studies of Students from Esztergom County in the Late Middle Ages* 143
- 2. 19–20. század**
- Batalka Krisztina: A műegyetemi hadikórház (1914–1918). *The Military Hospital of the Technical University (1914–1918)* 153
- Borsodi Csaba: Forradalmi bizottságok, munkástanács az ELTE-n. *Revolutionary Committees and the Workers' Council at Eötvös Loránd University (ELTE) in 1956* 165
- Durovics Alex: A Pozsonyi Líceum hallgatói a 19. század első felében. *Students of the Lyceum in Pozsony (Bratislava) in the First Half of the 19th Century* 179
- Gazda István: Fizika tankönyvek, műszaki és népszerűsítő fizikák Magyarországon a reformkorban és az abszolutizmus időszakában (1825–1860). *Physics Coursebooks, Technical and Popularizing Physics in Hungary in the Reform Era and in the Age of Absolutism (1825–1860)* 197
- Héjja Julianna Erika: A közigazgatási tisztviselőkkel szemben támasztott képzési és képesítési előírások 19. századi történetéből. *Education and Qualification Requirements of Public Servants from the History of the 19th Century* 217
- Juhász Réka Ibolya: Bihar megyei diákok a Nagyváradi Királyi Jogakadémiaán 1801 és 1830 között. *Students from Bihar County at the Royal Law Academy of Nagyvárád (Oradea) between 1801 and 1830* 227
- Kapronczay Károly: Lengyel „földalatti” hazai és emigrációs iskolák a második világháború éveiben. *Polish “Underground” Domestic and Emigrational Schools during World World II* 241
- Karády Viktor: Egy nagy kutatás margójára. Nemesek, keresztények, zsidók a peregrinus diákságban (1850–1918). *On a Major Research: Aristocrats, Christians, and Jews among Peregrine Students (1850–1918)* 253
- Kelemen Elemér: A középiskolai tanárképzés hazai változásainak jogszabályi háttere (1777–2010). *The Legal Background of the Changes in Secondary Teacher Education in Hungary (1777–2010)* 267
- Kiss Márton: A gondnoki intézmény kialakulása a Magyar királyi József Műegyetemen. *The Development of the Wardenship at the Hungarian Royal Joseph Technical University* 283
- Kissné Bognár Krisztina: A zeneakadémia működése és hallgatói (1875–1919). *The Operation and the Students of the Music Academy 1875–1919* 293

- Lengvári István: Az Erzsébet Tudományegyetem oktatói. Kutatási lehetőségek egy új adatbázis kapcsán. *Professors of the Pécs Erzsébet University. Research possibilities based on a new database* 303
- Mészáros Andor: A cseh tartományok iskoláinak magyarországi diákjai a 19. században. *Students from Hungary at Schools in Bohemian Provinces in the 19th Century* 309
- Molnár László: A Testnevelési Főiskola 1956-ban. *The University of Physical Education in 1956* 317
- Mózy Gergely: Az újkori Székesfehérvár első felsőoktatási intézménye. *The First Higher Education Institution of the Modern Period in Székesfehérvár* 337
- Osváth Zsolt: „...Okleveles Kertésznek elismerjük és valljuk..” Okályi Iván műkertészi képesítő oklevele. *Iván Okályi's Horticulturist Certificate* 351
- Patyi Gábor: Visszatérés az eredethez: a szakmai tanárképzés megújulásának történeti előzményei az 1930-as években. *Back to the Origins: the Historical Background of the Reform of the Vocational Teacher Education in the 1930s* 369
- Pál-Antal Sándor: Jogakadémia Marosvásárhelyen. *The Law Academy in Marosvásárhely (Târgu-Mureș)* 379
- Sasfi Csaba: Érdemelv és mobilitás – ígérvények és esélyek. Az iskolázás egy történeti modellje. *Merit Principle and Mobility: Promissory Notes and Chances. A Historical Model of Education.* 391
- Sigmirean, Cornel: The Catholic Network: Romanian Students from Transylvania at European Universities. *Katolikus hálózat – Erdélyi román diákok az európai egyetemeken* 399
- Tilcsik György: Adatok a Felsőlvői Evangélikus Tanítóképző Intézet Elemi Mintaiskolájának 1848 előtti működéséhez. Az iskola 1847 februárjában kiadott tájékoztatója. *Information about the Pre-1848 Operation of the Primary Model School of the Evangelical Educational Institute in Felsőlvő. Information Booklet Issued by the School in February 1847* 415
- Török József: A Hittudományi Kar a budapesti egyetemen 1870–1950. *The Faculty of Theology at the Budapest University 1870–1950* 439
- V. Molnár László: Keresztúri Ferenc, a Moszkvai Egyetem orvos-professzora és dékánja. *Ferenc Keresztúri, Professor of Medicine and Dean of the Moscow University* 447
- Vajda Tamás: Egyetemi órai jegyzetek a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban (1872–1919). *Notes from University Lectures in the Academic Library of* 459

Kolozsvár (1872–1919)

- Varga Júlia: Politikai küzdelmek a századfordulón a budapesti Egyetemi Körben (1888–1899). *Political Struggles at the Turn of the Century in the University Circle of Budapest 1888–1898* 475
- Zsidi Vilmos: A Keleti Múzeum. *The Oriental Museum* 489

TÖRTÉNELEM SEGÉDTUDOMÁNYAI

- Bernád Rita: A lovagkirály egyházi pecséteken – Szent László ábrázolása a romániai katolikus plébániák pecsétjein. *THE KNIGHT-KING ON ECCLESIASTICAL SEALS. The Representation of Saint Ladislaus on Romanian Catholic Parish Seals* 495
- Bertényi Iván: Az Egyetemi Könyvtár Dante-kódexének heraldikai problémái. *The Heraldical Problems of the Dante Codex of the University Library* 525
- Draskóczy István: A Mátyás-kor erdélyi sókamaraispánjai a kincstári reform után. *The Transylvanian Salt Chamber Bailiffs of the Era of Matthias Corvinus after the Treasury Reform* 541
- Fazekas István: Egy 16. század közepi kancelláriai formuláriumos könyv tanúságai. *The Testimony of a Mid-16th-Century Chancellery Formulary Book* 551
- Monok István: A könyvtár múzeuma, vagy a múzeum könyvtára? Egy közép-európai történet magyar példákkal. *The Museum of the Library or the Library of the Museum? A Central European History with Hungarian Examples* 567
- Reisz T. Csaba: Szép(ligeti) kis história. *A Little Story from Szépliget* 577
- Ujváry Gábor: Hóman Bálint 1918–1919-ben. *Bálint Hóman in 1918–1919* 589
- Vörös Boldizsár: A pöröly lecsapott. Karikatúrák a Magyarországi Tanácsköztársaságban. „*The Sledgehammer Stroke*” *Caricatures in the Soviet Republic of Hungary* 603
- Zsoldos Attila: A gyűlések rendje. *The Agenda of the Assemblies* 615
- Szögi László szakirodalmi munkássága 1973–2018 – összeállította Kiss Márton 627
- Képmelléklet 669

Draskóczy István¹

A Mátyás-kor erdélyi sókamaraispánjai a kincstári reform után

1467-ben Mátyás kincstári reformjának eredményeképpen egy, az egész országot behálózó egységes pénzügyi szervezet jött létre, amelynek élén a kincstartó állt. Az erdélyi sókamaraispánok, akik a bányák mellett az országban található, a kőszó árusítását végző királyi sókamarak nagyobbik részét felügyelték, szintén a kincstartó alá tartoztak. Szerepüket növelte, hogy igen gyakran az erdélyi kincstári bevételek egészét felügyelték. Ha figyelembe vesszük, hogy a sómonopóliumból az uralkodónak évi 80–100 ezer forintja származott, nem volt mindegy, ki töltötte be ezt a tisztséget. A reform végrehajtása Ernuszt János nevéhez fűződik, aki 1467 és 1476 között állt a kincstár élén.² Tanulmányunkban a kincstári reform utáni korszak erdélyi sókamaraispánjait vesszük számba.³

Az erdélyi sókamaraispáni posztot a kincstartó saját embereivel töltötte be. 1468 áprilisa elején részesültek jelentős királyi adományban Zelendi (Zerendi) Buda Miklós küüllői főesperes és testvérei.⁴ Zelendi felügyelte ezidőtájt a nagyszebeni pénzverdét (amit azonban 1468 őszén a király bérbe adott Nagybányának), adót szedett, és az erdélyi sóügyek – legalább részben – hozzá tartoztak. Legalábbis erre következtethetünk abból, hogy a vízaknai sópecsételő, nemes Cheph-i Magnus György az ő szolgálatában tevékenykedett. A küüllői főesperes 1470 nyaráig szedte a szászoktól az adót, vagyis eddig felelt bizonyosan az erdélyi királyi jövedelmekért. 1470. december 29. előtt hunyt el.⁵

¹ A szerző az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (738TKI213) tagja.

² *Kubinyi András*: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula – V. Molnár László. Bp. 1990. 97–102. Az erdélyi és a máramarosi kamarák sorsa elvált egymástól. Jelen tanulmányban Máramarossal nem foglalkozunk.

³ Részletes életrajzok elkészítésére nem vállalkozhattunk.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: MNL OL DL.) 26 794.

⁵ Zelendi 1470. december 29. előtt hunyt el. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I–VII. Hrsg. Franz Zimmermann – Carl Werner – Gus-

A már 1467 előtt a pénzügyigazgatás területén dolgozó budai polgár, Kovács István 1468 márciusában bukkant fel dési és széki sókamaraispánként. Ebben a funkciójában 1469 májusáig mutatható ki. Ezután lett (1470-ig) erdélyi sókamaraispán.⁶ Megjegyzendő, hogy egy-egy kamara vezetője szintén megkapta a sókamaraispáni címet.⁷

1469 decemberében Bajoni Lőrinc (ki szintén ellátott már korábban pénzügyigazgatási feladatokat) állt a tordai és vízaknai sókamara élén.⁸ Nem tudjuk eldönteni, hogy milyen hivatali kapcsolatban állt egymással Zelendi és Kovács, illetve Zelendi és Bajoni. 1471-ben (egy ideig) bizonyos János mester állt a sóigazgatás élén.⁹

1471-ben Nagyvátyi Albert deák viselte az erdélyi sókamara ispánja címet, miközben a királyi adó beszédese szintén a feladatai közé tartozott.¹⁰ Baranya megyei tekintélyes, tehető nemesi családból származott. Apja, László szintén tanult (litteratus) ember volt.¹¹ Nem sokáig maradt Erdélyben, ugyanis ura új feladatot adott neki. A változás összefüggött azzal, hogy Vitéz János esztergomi érseknek és Janus Pannonius pécsi püspöknek a királyellenes összeesküvésüket az uralkodó hamar felszámolta. Janus 1472-ben meghalt, és Mátyás a pécsi egyházmegyét, benne Baranyát megbízható hívére, Ernuszt Jánosra bízta. 1472 után ő gyakorolta a patrónusi jogokat a pécsi egyházmegyében, fia, Zsigmond 1473-ban lett pécsi püspök. Ez év októberében Nagyvátyi Albertet tette meg a pécsi vár várnagyává. A várnagyi funkció kényes feladattal

tav Gündisch et al. Hermannstadt–Bukarest 1892–1991. (a továbbiakban: UB) VI. 3605., 3640., 3657., 3692., 3699., 3700., 3752., 3759., 3760., 3771., 3808., 3815., 3837. sz. Lásd: *Nógrády Árpád*: A lázadás ára. Erdélyi Múzeum 47. (2005) 3–4. sz. 136.

⁶ A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. I–II. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 17.) Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta: Jakó Zsigmond. Bp. 1990. (a továbbiakban: Kolozsmonostori konvent) 1796., 1860., 1862., 1864., 1871., 1872., 1875., 1877., 1878., 1884. sz.; MNL OL DL 16 626., MNL OL DL 16 960.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: MNL OL DF) 282 750. Lásd még *Kubinyi András*: A kincstári személyzet a 15. század második felében. Tanulmányok Budapest. múltjából 12. (1957) 41–42.; *Gyöngyösi Márton*: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. (Doktori mester munkák) Bp. 2003. 267.

⁷ Egy és ugyanazon oklevélben nevezték Kovácsot kamaraispánnak és kamarásnak (MNL OL DL 16 960.). János gyulafehérvári kamarás (1469), utóbb (1471) *egregius* címmel kamaraispánként bukkant fel (UB VI. 3751., 3877. sz.).

⁸ UB VI. 3765. sz.

⁹ UB VI. 3877. sz.

¹⁰ UB VI. 3876., 3877., 3882., 3883., 3891., 3894., 3986. sz.

¹¹ *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 44.; *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 165–166., 233.; Albert és fivérei budai házára: *Végh András*: Buda város középkori helyrajza. I–II. (Monumenta Historica Bvdapestinensia XV–XVI.) Bp. 2008. 333., 336. sz.

párosult, hisz a lázadás leverése után az ő feladata lehetett az, hogy Pécssett és környékén biztosítsa a királyi hatalmat. Fivére, Gáspár 1474-ben a megye alispánja.¹² Másik fivére, Kelemen pécsi kanonok (1463–1489), míg Albert feltételezhetően azonosítható a székeskáptalan hasonló nevű olvasókanonokával (1487–1499). Ez esetben a stallum mintegy munkája jutalmának tekinthető.¹³

1473 és 1475 között a bécsi egyetem egykori diákja, az ismert humanista, Kálmáncsehi Domokos felügyelte az erdélyi királyi jövedelmeket, s így a sóügyek is hozzá tartoztak. Ő a Somogy megyei Kálmánca mezővárosból, jobbágycsaládból származott. Az 1460-as évek eleje óta foglalkozott pénzügyekkel, így érthető, hogy ezt a fontos feladatot megkapta. Erdélyi működése idején, 1474-ben lett a fehérvári Szent Miklós egyház prépostsága helyett, amit 1462-től birtokolt, ugyanitt a Boldogságos Szűz egyház prépostja. Mátyás rendszeresen felhasználta tudását, fontos diplomáciai feladatokat bízott rá. A nagy király halála (1490) után, 1491-ben Ulászló párthívévé szegődött. 1495-től váradi, 1501-től erdélyi püspök, rövid ideig (1502–1503) kalocsai érsek, 1494 és 1501 között személynök volt.¹⁴

A sókamaraispáni tisztségbe 1475-ben kerültek új emberek, Zbugyai István és Hangácsi Mihály személyében, miközben ez év őszén még Kálmáncsehi szedte be a szászok rendkívüli adóját. A tény jelzi, hogy a fehérvári prépost nem vált meg a kincstártól.¹⁵

Zbugyai Zemplén megyei szerény vagyonú középbirtokos nemesi család sarja volt. A családi törzsbirtok, Zbugya Ung megye határán feküdt, a Nagymihályi rokonság szomszédságában.¹⁶ Zbugyai István 1472–1474 között bor-

¹² *Kubinyi András*: A megyéispánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 175.; *Fedeleš Tamás*: A 14. század derekától Mohácsig. In: A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeleš Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József. Pécs 2009. 135.; *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd et al.*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak) Bp. 2018. (a továbbiakban: Megyék) 43.

¹³ *Fedeleš Tamás*: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs 2005. 416–417.; *Fedeleš Tamás*: Személyi összefonódások Pécssett Mátyás és a Jagellók idején. In: Emlékkötet Szatmári György tiszteletére. (Egyháztörténeti Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye Történetéből III.) Szerk. Fedeleš Tamás. Pécs–Bp. 2007. 32., 35.

¹⁴ *Sörös Pongrácz*: Kálmáncsehi Domokos. Religio 67. (1908) passim; *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 30.; *Bónis Gy.*: Jogtudó értelmiség i. m. 335.; *Végh A.*: Buda város i. m. 382. sz.

¹⁵ UB VII. 3980., 3985., 3988., 4012., 4063., 4074., 4270. sz.

¹⁶ A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Szerk. Nagy Gyula. I–II. Bp. 1887–1889. II. 66., 206., 467., 469., 506.; Kisnemesinek tartja: *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 33., 43.

sodi és gömöri ispán.¹⁷ 1479-ben ismét Borsod megyét irányította. 1474-ben Bártfán eszközölte ki a királytól, hogy Deregnői Mihály és Butkai András, akik belekeveredtek az 1471. évi felkelésbe, visszakapják elkobzott javaikat. Diósgyőrből vezetett tehát az útja a sókamaraispáni tisztségbe.¹⁸ 1484-ben Nagylucsei Orbán utasítására Kassa városa neki fizetett ki bizonyos összeget. Ugyanebben az évben Bártfától vett át pénzt, miközben hadi szereket kért a várostól. Zbugyai ekkor a török ellen Váradon gyülekező királyi csapatok parancsnoka volt, s valószínűleg ebben a minőségében vett át a két várostól pénzeket. A hadjáratra azonban nem került sor. Az 1480-as évek elején katonái verték le a nagybányai bányászok mozgalmát. 1490-ben Lapsipataki Miklóssal együtt a lengyel trónkövetelő, János Albert híve lett. Ebben az időben már több birtokkal (így Lipóc várával) rendelkezett Sáros megyében. Felesége, Margit a tekintélyes Sáros megyei Sóvári Soós családból származott. Egyik leányukat a szintén Sáros megyei birtokos, Roskoványi István vette feleségül.¹⁹

Borsod megye középbirtokos nemesi családjai közé tartozott a Hangácsai,²⁰ amelynek egyik nevezetes tagja volt Hangácsai Albert, a kiemelkedő jogász (Itáliában szerzett jogi doktorátust), pécsi prépost (1445–1457), egri prépost (1457–1458), csanádi püspök (1458–1466), a titkos kancellária alkancellárja és egyben a személyes jelenlét bírósága vezetője (1453–1457), majd személynök (1464–1465).²¹ Feltehetően ő egyengette Mihály pályáját, aki Mátyás udvarában palotás, 1481–1485 között Zólyom megye élén állt. 1490-ben Corvin János szolgálatában találkozunk vele, 1491-től azonban már Szapolyai Istvánt szolgálta: zempléni alispán (1496–1499), tállyai várnagy, végül borsodi ispán. A főúr legfontosabb familiárisainak egyike, 1492–1499 közt alnádora. 1498-ban választotta be a köznemesség a királyi tanácsba ülnöknek (1500-ban

¹⁷ Megyék 84., 106.

¹⁸ MNL OL DL 84 536., MNL OL DL 84 539., MNL OL DL 84 550., MNL OL DL 84 551.; *Bónis Gy.*: Jogtudó értelmiség i. m. 266.

¹⁹ MNL OL DL 39 460., MNL OL DL 57 838., MNL OL DL 57 919., MNL OL DL 57 923., MNL OL DL 83 365., MNL OL DL 85 179., MNL OL DL 90 149., MNL OL DL 105 766.; MNL OL DF 235 431., MNL OL DF 253 827. (19., 33. felvétel), MNL OL DF 279 996., MNL OL DF 280 539.; Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. Összeállította: Iványi Béla. I. Bp. 1910. (a továbbiakban: Bártfa) 2345–2350. sz.; *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. CD. Bp. 2001. Baksa rokonság, Sós (Sóvári); *Horváth Richárd – Neumann Tibor*: Ecsedi Bátor István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Bp. 2012. 68., 96.; Megyék i. m. 102, 571. Lásd még: *Csánki Dező*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–V. Bp. 1897–1913. I. 372, 403.

²⁰ *Csánki D.*: Magyarország történelmi i. m. I. 187. 1478-ban négy faluban, három prediumban volt részük.

²¹ *Bónis Gy.*: Jogtudó értelmiség i. m. 172–174., 196., 250–251. stb.; *Fedeles T.*: Pécsi székeskáptalan i. m. 375–377.; egri prépostságára: MNL OL DL 15 147., MNL OL DL 75 897.

még mindig assessor). Javainak nagyobbik része Borsod megyében feküdt. Jó gazdasági érzékét mutatja, hogy birtokain több helyütt létesített majorságot, sőt juhtenyésztéssel is foglalkozott.²²

Ernuszt idején már a kincstárban tevékenykedett a jobbágyi származású művelt humanista, Nagylucsei Orbán. 1472-ben lett alkincstartó. Felette távozása (1476) után sem hagyta el a pénzügyigazgatást, hisz Handó György (1476–1478) kincstartó idején Baracsi Mihállyal és Nyujtódi István knini püspökkel együtt adót szedett Erdélyben. 1478-ig tevékenykedett a tartományban. Ő felügyelte az összes erdélyi királyi jövedelmeket. Nem csupán adóügyek tartoztak tehát az illetékességébe, hanem a só is.²³

Az uralkodó olyannyira meg volt elégedve a munkájával, hogy 1478. május 22-én megnevesítette. Ez év nyarán, Budán ő a relátora annak az oklevélnek, amelyben a király Dés lakóit felmentette a katonai szolgálat alól. Nem sokkal később bővíthette a király a feladatkörét rábízva az ország összes aranybányái feletti felügyeletet.²⁴ Arra lehet következtetni a két funkció összekapcsolásából, hogy a kincstáron belül a bányáügyek (beleértve az aranypénz verését) tartoztak hozzá.

Nagylucsei 1478 végén lett kincstartó, s 1490-ig töltötte be ezt a posztot. Ő is egyházi személy volt, hisz a székesfehérvári Szent Miklós egyház prépostja, pécsi prépost, majd győri (1481–1486), egri (1486–1490) püspök, a bécsi püspökség adminisztrátora (1487–1490), 1487-től ő gyakorolta a nádori jogkört. Mint ismeretes, az 1480-as években az uralkodó közvetlen bizalmasává vált, az ország legbefolyásosabb személyiségeinek egyike lett. 1491-ben

²² MNL OL DL 37671.; *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 42.; *Bónis Gy.*: Jogtudó értelmiség i. m. 355–356; *Kubinyi András*: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén. In: Magyarország társadalmi a török kiűzésének idején. (Discussiones Neogradienses 1.) Szerk. Szvirček Ferenc. Salgótarján 1984. 13., 19.; *Kubinyi András*: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkor Erdélyéről. (Studia Miskolcensis 5.) Szerk. Bessenyei József – Horváth Zita – Tóth Péter. Miskolc 2004. 181.; Megyék i. m. 86., 374., 384.; ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Kézirat- és Ritkaságtár, Litterae et Epistolae Originale 266. pag. 191: a körmöci kerület négy assessorának egyike. 1500-ban készült végrendelete, amiben könyveit a vámosi kolostorra hagyta: MNL OL DL 72 087.

²³ *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 30–31.; *Kubinyi András*: A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. Levéltári Közlemények 28. (1958) 32.; UB VI. 4143., 4152., 4155., 4178., 4180. sz.; sókamara ispánságára: MNL OL DL 103 035., UB VI. 4180. sz. Baracsi 1480–81-ben a máramarosi kamara élén állt. MNL OL DL 24 849., MNL OL DF. 275 908.

²⁴ UB VI. 4255. sz.; MNL OL DL 16 833., MNL OL DL 103 011., MNL OL DL 103 010., MNL OL DL 103 035., MNL OL DL 105 051., MNL OL DL 105 054. ... *egregii Urbani universarum camerarum salium regalium et auri fodinarum regni Hungarie comitis* – olvasható oklevélben. Feladata azt sejteti, hogy a király nem volt elégedett az arany- és a sóbányászat eredményességével.

hunyt el. Élete során tekintélyes vagyont gyűjtött, amit rokonai örököltek. 1479-ben kapta adományba Revistye várát, 1490-ben jutott hozzá Lipcse és Saskő várakhoz. Egy ideig a csallóközi Somorja városát is birtokolta a család. Ez a vagyon tette lehetővé, hogy családja bejusson a hazai mágnások közé.²⁵

Félegyházi János és Pécsi István 1478-ban irányították együtt az erdélyi sókamaraí szervezetet. Működésük kezdete Nagylucsei országos sókamara-ispánsághoz kötődött. A következő évben dési és széki kamarásként találko-zunk Félegyházival a forrásokban.²⁶

Pécsit tordainak írták egy oklevélben, és valóban 1475-ben így hívták a város bíróját. Tordai származása alapján valószínűsíthető, hogy értett a sóügyekhez. Megtalálta számítását a kincstári szolgálatban, ugyanis 1481 előtt a dési sókamarát igazgatta. Ennek köszönhette, hogy Dés polgára lett.²⁷

Félegyházi János 1469-ben a nádori bírósági iroda notariususa volt. Egy 1478. novemberi oklevélből már az derül ki róla, hogy a királyi udvarban szolgált, palotási (*aulicus*) minőségben.²⁸ Nehéz megállapítani azt, hogy melyik Félegyházi családhoz sorolhatjuk őt.²⁹

²⁵ *Wenzel Gusztáv*: Az alsómagyarországi bányavárosok küzdelmei a nagylucsei Dóczyakkal 1494–1548. (Értekezések a történelmi tudományok köréből VI. 6.) Bp. 1876. 8–21.; *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 30–31; *Fedeles T.*: A pécsi székeskáptalan i. m. 414–416.; *Draskóczy István*: Nagybánya bányászata az 1480-as években. In: *Auxilium Historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. Körmendi Tamás – Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 107.

²⁶ *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203–1570*. I–II. Von Albert Berger. Aus dem Nachlaß herausgegeben von Ernst Wagner. Köln–Wien 1986. 303. sz.; UB VII. 4285., 4297. sz.; Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonci Bánffy-család történetéhez. Szerk. Varjú Elemér, Iványi Béla. I–II. Bp. 1908–1928. (a továbbiakban: Bánffy-oklevéltár) II. 204. Pécsire 1481-ben úgy emlékeztek vissza, hogy dési sókamaras volt. Lásd Kolozsmonostori konvent i. m. I. 2322. sz.

²⁷ *Urkunden-Regesten* i. m. 303. sz.; MNL OL Libri regii III. 66–67. Pécsi már 1476-ban a kincstár alkalmazásában állt, hisz Erdélyben adószedésben működött közre (*Teleki József*: A Hunyadiak kora Magyarországon. I–VII., X–XII. Pest 1852–1863. XI. 574.); Kolozsmonostori konvent 2158., 2322. sz.

²⁸ MNL OL DL 18 440; *Gyöngyösy M.*: Pénzgazdálkodás i. m. 253.

²⁹ 1449-ben Hunyadi János Félegyházi Adrián budai alvárnagynak (aki Szepesi László alkormányzó familiárisa volt) s fivéreinek, Sebestyénnek és Balázsnak, továbbá Félegyházi Jánosnak és Gáspárnak címert adományozott. Ez a család Bihar megyei lehetett. Gáspár 1447-ben Bács megye követe volt. (Középkori magyar címereslevelek I. /1439–1503/. Szerk. Körmendi Tamás. Bp. 2013. 17–20. – a vonatkozó rész szerzője: Kálmán Dániel). 1513-ban hunyt el a Baranya megyei Hetényben *egregius* Félegyházi János özvegye, Katalin. Halála után házából számos értéktárgy, 2000 aranyforintnyi készpénz tűnt el. Fiuk, Miklós a haláleset idején Temesvárt tartózkodott. Katalin egyébként kétszer ment férjhez (Alberthffy Jánosnak hívták a második férjét, aki Hetényen volt birtokos). MNL OL DL 94 327. Mivel *egregius* címzés járt a sókamara-ispánoknak, így nem lehetetlen, hogy a kamarás özvegyéről van szó.

Palotásként kényes ügyet bízott rá az uralkodó, hisz 1478 novemberében ki kellett vizsgálnia, mennyi rendkívüli adót kényszerített ki saját maga számára Pongrác János vajda a szászsebesi szászoktól. Mivel 1478 októberében már sókamaraispán volt, erdélyi tevékenysége nem novemberben kezdődött. Munkájával elégedett lehetett mind Nagylucsei, mind az uralkodó, mivel 1480/1481 táján fontos feladatot kapott. Nagybányára küldték, hogy megállítsa az itteni bányászat hanyatlását. Tevékenysége elégedetlenséget váltott ki a városban, s ezért leváltották. Utóda a bányavárosban a Somogy megyei Osztopáni Zöld István lett (1484–1490), akit 1484-ben az erdélyi jövedelmek adminisztrátori feladatával szintén megbíztak. Osztopáni egyébként hosszabb ideig szolgált a királyi kúriában.³⁰

1481-ben György váradi prépost irányította az erdélyi szervezetet.³¹ 1482-ben talán ismét Félegyházi János a sókamaraispán. 1483-ban (és egy ideig 1484-ben) Gyge-i litteratus Benedek töltötte be ezt a pozíciót. A sókamaraispánság szépen jövedelmezhetett neki, hisz 350 aranyforintért Pesten mészárszéket, Kamancon szőlőt vásárolt Szegedi Istvántól.³²

1484-ben a szegedi születésű személy, Szegedi Lukács lett sókamaraispán. Ő 1480-ban a kancelláriában dolgozott (*conservator*), de a következő esztendőben már kincstári szolgálatban találjuk. Két esztendőn át töltötte be a sókamaraispáni hivatalt. II. Ulászló idején kincstartó (1492–1494), boszniai (1490–1492), csanádi (1492–1500) és zágrábi (1500–1510) püspök, Kálmárcsehi utódként rövid ideig (1501–1502) személynök lett.³³

³⁰ Urkunden-Regesten i. m. 303.sz.; UB VII. 4284., 4285., 4297.sz.; *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 37., 42.; *Bónis Gy.*: Jogtudó értelmiség i. m. 300., 305–306.; *Kubinyi A.*: Mátyás-kori államszervezet i. m. 326. jegyz.; *Gyöngyössi M.*: *Pénzgazdálkodás* i. m. 253., 285–286.; 1489-ben Mátyás ismét Erdélybe küldte: *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zur Übergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Österreich* (1690). *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* 15. (1879) 215–217. Osztopáni Zöld János Abaúj (1483–1484) és Zemplén megye (1483–1486) alispánja. *Megyék* i. m. 21., 372–373.

³¹ Személyére: *Kristóf Ilona*: Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526). Pécs 2014. 206–207. Váradhegyfoki társaskáptalan adminisztrátora volt valójában.

³² MNL OL DF 246 501., UB VII. 4432., 4440–4445. sz.; Gygeire: MNL OL DL 18 799., *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 34. Ő talán a Szatmár megyében feltűnő Gyügyei (Szamosújlaki) családdal hozható kapcsolatba (*Horváth Richárd*: Gyügye középkori és kora újkori története az írott források alapján. A Nyíregyházi Jósza András múzeum évkönyve. 42 /2000/ 125–126.). Ám nem lehetetlen, hogy a Somogy megyei Gígéről származott. *Csánki D.*: Magyarország történelmi i. m. II. 609.

³³ MNL OL DF 257 594., MNL OL DF 245 365. 1484-ben társa (Gyge-i) lit. Benedek volt. *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 31.; *Lővei Pál–Weisz Boglárka*: A gazdaság- és pénzügyigazgatás szereplőinek szórványos síremlékei a középkori Magyarországon.

Az állandóságot és a stabilitást biztosította a sókamara szervezeti működésében tótsolymosi Tárcai János. A szakirodalomban felmerült, hogy már 1481-ben betöltötte volna az erdélyi sókamaraispán tisztséget, ám valószínűleg az okmányról készült homályos fénykép zavarta meg a magyarországi kutatást.³⁴ 1486-tól 1490 tavaszáig irányította az erdélyi sósütyeket. Emellett 1486 augusztusától 1488 augusztusáig ő felügyelte az erdélyi huszadokat is. Mátyás halála után ő is (mint több Sáros megyei nemes) János Albert mellé állt, amiért az uralkodó elkobozta budai házáat. Vagyona nagyságára utal az az adat, hogy 1487. szeptember 1-én 5000 aranyforintért vett zálogba birtokokat.³⁵

Áttekintve a sókamaraispánok listáját, nemest, jobbágyi vagy polgári származásút egyaránt megtalálunk közöttük. Akadt köztük egyházi személy is, noha többségük világi ember volt. Ez a hivatal a felemelkedés lehetőségét jelentette. Sokuk kinevezését pénzügyigazgatási tapasztalat indokolhatta (például Bajoni, Kovács, Nagyvátyi, Kálmáncsehi, Nagylucsei, Pécsi, Félegyházi, Szegedi Lukács, esetleg Tárcai Miklós). Ha a sókamaraispánság előtti pályájukra gondolunk, láthatjuk, hogy a szakértelem mellett legalább oly fontosak lehettek a kapcsolatok. Zbugyai diósgyőri várnagy, Félegyházi királyi udvar tagja volt, Szegedi Lukács a kancelláriában dolgozott. Osztopáni Zöld István (aki az erdélyi jövedelmek adminisztrátora volt) a királyi kúriában szolgált, Nagyvátyinak szintén voltak kúriai kapcsolatai.

A sókamaraispáni tisztség társadalmi emelkedést hozott, hisz *egregius* címmel járt,³⁶ és lehetőséget teremtett a családi vagyon gyarapítására. Ismereteink szerint egyvalakinek, Nagylucseinek sikerült váruradalmakat szereznie, amelyek révén tette nagybirtokossá a családját. A vártulajdonosok közé sorolhatjuk még Zbugyai Istvánt.

In: Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Szerk. Weisz Boglárka. Bp. 2016. 235–236.

³⁴ MNL OL DF 246 501.; *Simon Zsolt: Az erdélyi huszadvám igazgatása a késő középkorban.* In: Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2016. Szerk. Kövér György – Pogány Ágnes – Weisz Boglárka. Bp. 2016. 344–345.

³⁵ UB. VII. 4661. sz.; Urkunden-Regesten i. m. 331. sz.; MNL OL DF. 215 542., MNL OL DF 245 111., MNL OL DF 245 371., MNL OL DF 246 510., MNL OL DF 246 686., MNL OL DF 247 388.; MNL OL DL 46 122.; Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez. Összegejtötte és szerkesztette: Jakab Elek. Buda 1870. 116–117., Bártfa i. m. 2774. sz.; *Kubinyi András: Tárcai János az utolsó székelyispán.* Genealógiai és prozopográfiai tanulmány. *Analecta Mediaevalia* 7–8. (2003–2004) 1–2. sz. 117–120.; *Simon Zs.: Az erdélyi huszadvám i. m. 344–345.*

³⁶ Pl. MNL OL DL 61 885.; MNL OL DF 245 037., MNL OL DF 247 406., MNL OL DF 275 935., MNL OL DF 282 750. Megjegyzendő, hogy többük néha *magister* címzést is kapott. Pl. Nagyvátyi Albert (UB VI. 3877., 3882. sz.), Félegyházi János (UB VII. 4287. sz.), Gygei Benedek (UB VII. 4672. sz.), Baracsi Mihály (MNL OL DF 245 144.)

Az is látható, hogy a sókamarak irányítása pályájuk egyik lépcsőfokát képezte, ahol nem időztek sokáig. Feltűnő ugyanis, hogy milyen gyakran cserélték az erdélyi sókamaraispánokat. A jelenségre magyarázatul szolgálhat az, hogy a király, a kincstartó feltehetően nem volt megelégedve a sókamarak pénzügyi eredményével. Másrészt azonban arra is gondolhatunk, hogy a tisztséggel, a vele járó jövedelemmel az uralkodó egyéb szolgálatakat fizetett meg.

A szervezet vezetőinek váltakozása valószínűleg kedvezőtlenül befolyásolta a sókamara szervezet működését. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy 1467 és 1490 között mindössze három személy vezette a pénzügyeket. Handó György rövid működését leszámítva (1476–1478), mind Ernuszt János (1467–1476), mind pedig Nagylucsei Orbán (1478–1490) hosszabb ideig irányította a kincstartat. Ez a körülmény biztosította az egységes vezetést. A rendszer hatékony működése azonban nemcsak a kincstartókon múlt, hanem függött az egyes kamarákat irányító tisztségviselők szakértelmétől is.

A sókamaraispánok túlnyomó többsége a tanult emberek közé tartozott, bizonyosan rendelkezett azzal a *litteratus* (deák) műveltséggel, amire elsősorban hazai iskolákban lehetett szert tenni.³⁷ A pénzügyigazgatási feladatokhoz nem kellett egyetemi tanulmány. Ezzel szemben fontos volt, hogy a tisztség betöltője kiismerje magát a számokban, jártas legyen a hazai jogban.³⁸

Két sókamaraispán esetében azonban igazolhatóak az egyetemi tanulmányok. Mindketten (Kálmáncsehi Domokos és Nagylucsei Orbán) egyházi személyek voltak.³⁹ Hozzátehető, hogy a további négy egyházi ember egyetemjárása még bizonyításra vár.⁴⁰

³⁷ *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 147. jegyz. Bajoni Lőrinc, Kovács István (mivel a kincstári szervezetben több poszton dolgozott.), Nagyvátyi Albert, Hangács Mihály (aki könyveiről végrendelkezett), Pécsi István, Félégyházi János, Gygei Benedek. Csak Zbugyai és Tárcai esetében nem tudtuk igazolni a valószínűsíthető deáki műveltséget.

³⁸ *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 32–34.

³⁹ *Uray Piroska*: Kálmáncsehi Domokos. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. I–XIII. Főszerk. Kőszeghy Péter. Szerk. Tamás Zsuzsanna. Bp. 2003–2012. V. 44–46.; *Mikó Árpád*: Nagylucsei Orbán. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon i. m. VIII. 96–98.

⁴⁰ Zelendi Buda Miklós, György váradi prépost, Szegedi Lukács és Nagyvátyi Albert.

THE TRANSYLVANIAN SALT CHAMBER BAILIFFS OF THE ERA OF MATTHIAS CORVINUS AFTER THE TREASURY REFORM

The study presents the brief biographies of the Transylvania Salt Chamber bailiffs (14 persons) between 1467 and 1490. It observes that the leaders of the salt management often changed. This is how it is possible that the ruler often rewarded other services with this post. However, it can be established that the necessary skills of a candidate were a precondition to his appointment.

Keywords: Transylvania, treasury, literatus education, salt chamber

Kulcsszavak: Erdély, kincstár, litteratus műveltség, sókamara